національної скарбниці. Але якою б розробленою не була тема, опрацьовувана в прозі письменником, він знаходить нові аспекти, вміє змусити зазвучати їх по-новому, обов'язково вкладаючи частинку національного, рідного, вкраїнського. Тема себепізнання сторіччями до українського мисленика звучала в літературі різних народів. Але філософ пропонує свій шлях пізнання (складається з етапів, зазначених вище), кордоцентричну модель, наголошуючи, що чуттєвість, сердечність, щирість є рисами ментальності вкраїнського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іваньо І.В. Філософія і стиль мислення Г. Сковороди / І.В. Іваньо. – К.: Наукова думка, 1983. – 272 с.
2. Роменець А.В. Григорій Сковорода і проблема людського самопізнання: традиції і новаторство / А.В. Роменець // Філософська думка. – 1987. - №3. – С. 71-78.
3. Піч Р. Про містику і метафізику у Григорія Сковороди / Р. Піч // Сковорода Григорій: Дослідження, розвідки, матеріали: Зб. наук. пр. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 312-326.
4. Ушкалов Л. Сковородинівський ейдос самопізнання у контексті українського літературного Бароко / Л. Ушкалов // Літературознавство: ІІІ Міжнародний конгрес україністів (Харків, 26-29 серпня 1996 р.). – К.: Обереги, 1996. – С. 302-308.
5. Сакович Касіян. Арістотелівські проблеми, або Питання про природу людини / Касіян Сакович // Хроніка – 2000. – 2000. – Вип. 37-38. – С. 239-250.
6. Роменець В.А. Ідея самопізнання і смислу людського життя у творчості Г.С. Сковороди / В.А. Роменець // Сковорода Григорій: Дослідження, розвідки, матеріали: Зб. наук. пр. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 8-18.
7. Сковорода Григорій. Повне зібрання творів: У 2-х т. / Григорій Сковорода. – К.: Наукова думка, 1973. – Т. 1. – 531 с.
8. Софронова Л.А. Три мира Григория Сковороды / Л.А. Софронова. – М.: Индрик, 2002. – 464 с.
9. Барабаш Ю.Я. "Знаю человека…" Григорий Сковорода: Поэзия. Философия. Жизнь / Ю.Я. Барабаш. – М.: Художественная литература, 1989. – 335 с.
10. Лесин В.М., Пулинець О.С. Словник літературознавчих термінів / В.М. Лесин, О.С. Пулинець. – Вид. 3-є, перероб. і доп. – К.: Радянська школа, 1971. – 488 с.
11. Мишанич О.В. Григорій Сковорода і усна народна творчість / О.В. Мишанич. – К.: Наукова думка, 1976. – 152 с.
12. Табачников І.А. Світоглядні основи педагогіки Г.С. Сковороди / І.А. Табачников // Педагогічні ідеї Г.С. Сковороди. – К.: Вища школа, 1972. – С. 5-32.
13. Білич Т.А. Світогляд Г.С. Сковороди / Т.А. Білич. – К.: Вид-во КДУ ім. Т.Г. Шевченка, 1957. – 112 с.

УДК 821.161.2.-31.09

ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ЖІНОЧОГО ОБРАЗУ В РОМАНІ П.ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «РОКСОЛАНА»

Барабанова О.А., ст. викладач

Слов'янський державний педагогічний університет

Стаття присвячена розкриттю та аналізу засобів творення образу жінки П.Загребельним як узагальненого портрету українки.

Ключові слова: засіб, образ, портрет.

Барабанова Е.А., СРЕДСТВА СОЗДАНИЯ ЖЕНСКОГО ОБРАЗА В РОМАНЕ П.ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «РОКСОЛАНА» / Славянский государственный педагогический университет, Украина.

Статья посвящена раскрытию и анализу средств создания образа женщины П.Загребельным как обобщенного портрета украинки.

Ключевые слова: средство, образ, портрет.

Barabanova O. THE MEANS OF WOMEN'S IMAGE CREATION IN THE NOVEL "ROXOLANA" BY P.ZAGREBELNYJ" / Slavonic state pedagogical university, Ukraine.
The article deals with discovering and analysis of means of the creation the women's image as general portrait of Ukrainian woman.
Key words: mean, image, portrait.

Тема Роксолани здобула широке висвітлення як у вітчизняних, так і в зарубіжних історичних та художніх джерелах. Цей образ привертає увагу істориків і митців здавна (вже за свого життя славетна українка стала легендою). Трагедія 15-річної української бранки і її злет на вищу сходинку в Османській імперії, її краса, талант і вміння утвердитися в житті, її досягнення в різних сферах тодішнього життя стали предметом дискусій і неоднозначних оцінок для багатьох поколінь дослідників.

До вивчення цих проблем зверталися у своїх монографіях і численних статтях багато дослідників радянського періоду — М.Слабошпицький, В.Біленко, В.Брюгген, З.Голубєва, В.Земляк, Г.Сивокінь, В.Соболь, М.Наєнко, С.Шаховський, А.Скрипник та інші. Серед робіт, що варто назвати глибокими дослідженнями творчості П.Загребельного, — монографії В.Дончика та В.Фащенка, статті М.Слабошпицького, В.Соболь, С.Єрмоленка та небагатьох інших. На сьогодні аналізом творчості П.Загребельного займаються О.Галич та С.Нестерук (авторка дисертації з творчості письменника), зосереджуючись на осмисленні символіки прози автора, її естетичних функціях; І.Осадча цікавиться проблемою імені героя як характеротворчого засобу; Ю.Кохан приділив увагу мовознавчому аспекту — фраземіці — у творах П.Загребельного.

Мета пропонованої розвідки полягає у виявленні оригінальності художнього втілення жіночого образу Роксолани в однойменному романі П.Загребельного. Мета дослідження передбачає вирішення таких завдань: аналіз засобів, опрацювання особливостей психологічної інтерпретації образу головної героїні, виявлення значення фольклорних образів і мотивів у поданні теми.

У "Роксолані" перед нами — виняткова доля української жінки в мусульманському світі. Головна героїня була продана в турецьку неволю, але завдяки своїй неординарності стала наймогутнішою жінкою свого часу. Автор поставив перед собою неймовірно складне завдання: не тільки очистити біографію Роксолани від міфів, за якими вона неначебто була "кривавою леді Макбет з України", а й глибоко зазирнути в надра душі героїні, в її психологію [6; С.164-165], довести людству, що цю жінку не можна осуджувати. За словами самого автора, Роксолана повернена в царину психології, а тому найцікавішими видаються мотивування її вчинків та душевний стан. У романі основну увагу зосереджено не на приватній долі героїні, а на психології особистості, взятій у широкому історичному контексті. Таким чином, письменник створює узагальнений образ української жінки.

Психологічна майстерність П.Загребельного виявляється перш за все в авторських характеристиках. Наведемо приклади такого психологізму. На початку роману зустрічаємось із зухвалим дівчиськом, яке веселиться і співає спеціально, щоб показати нескореність перед ворогами. Сміх героїні був засобом знущання над поневолювачами, показом духовної вищості і міцності. Є.Янчук зазначає, що сміх може бути захисним, таким, який знімає психологічну травму, полегшує життя, а також є проявом нескореності, прагнення до волі [3; С.628]. Таку ж функцію тут виконують і співаночки.

На початку роману знаходимо суїцидальні мотиви. Для психологічного стану героїні характерне відчуття безсилля, розуміння неможливості повернення. Періодично через відчуття розпачу і туги в Насті виникає бажання накласти на себе руки. На кораблі вона протистояла величному морю з його скелями, піднебессям, із якого поступово зникало сонце. Але все ж таки воно змусило її підкоритися: героїні захотілося втопитися, хоч цей порив і минув. Коли вже Рушен потрапила до султанського гарему, до неї знову приходить думка про самогубство. Проте Настя зберегла своє життя, що В. Фащенко вважає "не більше, ніж здоровим інстинктом жінки" [6; С.171]. Духовні зміни у світовідчутті героїні П.Загребельний зумів зобразити завдяки яскравому змалюванню мотивів самогубства.

Для більш глибокого осмислення мотивації вчинків героїні автор звертається і до змалювання дитинства Насті. Адже для того, щоб пізнати людину, дізнатися про те, що спричинило ту чи іншу її поведінку, потрібно перш за все зазирнути у дитинство, у ті умови, в яких формувався її характер. Оточення у дитинстві передає людині те, що можна назвати психологічною атмосферою, духом суспільства. Отже, у романі "Роксолана" перед читачем постає своєрідний екскурс у минуле Насті, яке вона свідомо пригадує, намагається зрозуміти для чого жила і що взяла від своїх рідних (дістала "батькову несамовитість і материн легкий норов" [2; С.28]). Ця ретроспекція шукає корені, причини того, що представлено в романі як наслідок [5; С.7]. Далі спогади про домівку виникають у найбільш напружені моменти життя Роксолани.

Створюючи образ вільної української жінки, Павло Загребельний акцентує увагу на її освіченості й розумності. Настуня з перших днів життя в гаремі обирає зброєю проти ворогів свій розум. Хуррем була вражена ставленням до жінки в Туреччині. Але коли одаліски почали співати та танцювати, щоб сподобатись Сулейманові, вільнолюбній українці захотілося перевершити їх. Захоплення султана

українською дівчиною почалось з того моменту, коли за ним слідував голос жінки. “Неочікувана незвичайність поведінки Хуррем, яка наче матеріалізувалася в голосі, до якого можна доторкнутися, зруйнувала усталеність реакцій і звичок” [6; С.167], – наголошує В.Фащенко. Поступово Настя пізнавала атмосферу гарему, бачила беззастережну відданість одалісок султанові. Наголосимо, що таке служіння своєму чоловікові не було характерним для жінок України. Народні корені, що жили у Настасі, заявили про себе. Вона вважала, що має стояти на одному рівні із султаном, і тому не могла дозволити собі бути його тінню. Але не цим пояснюється те, що Хуррем намагалася сподобатись Сулейманові. Своїм чудовим співом та танцями, у яких втілилася талановита вдача, героїня зуміла перевищити всіх інших. Роксолана знала з розповідей старої туркені, що жінки-бранки, навіки відірвані від рідної землі, хоч і багато важили в житті султанів, проте ніколи не ставали рівними їм. Коли героїня жила в Рогатині, потяг до знань був зумовлений її вдачею. Так само непривчена сидіти на одному місці, вона обурювалася тим, що в гаремі тільки відпочивала. Навіть валіде Хафса побачила в українці загрозу через її нестримне бажання знати більше та більше. Роксолана обрала своєю зброєю проти всіх знання та розум. Знання для Роксолани були засобом підкорення Сулеймана, збереженням душевної краси та відтворенням потреб душі. В. Фащенко вважає, що героя “полонила самобутня особистість з полохливим тілом, рубіновим усміхом, непокірністю та талановитістю, безстрашшям і дитинною образливістю, силою пристрасті і холоднечі, безпосередністю і розбудованим книгами розумом” [6; С.168]. Але можна припустити, що серед одалісок Сулеймана були і кращі за Роксолану. Вона ж могла його привабити своїм особливим розумом, що весь час підказував, як себе поводити, рідкісним умінням “мислити серцем” (за філософією П.Юркевича).

Авторська характеристика стає вирішальною і в зображенні ставлення героїні до релігійного питання. Віра в Бога підтримувала Настю. Вона не приховувала цього, спеціально не хотіла знімати свого хрестика, нарочито виставляла його, як символ своєї духовної незнищенності. Але суспільство, у якому вона жила, умовляння зректися своєї релігії підкорили Хасекі, султаншу. Християнського бога героїня залишила в своєму серці.

Сни і марення як художні прийоми дають змогу зазирнути в підсвідомість героїні, із чого можемо уявити душевні тривоги і турботи Роксолани. Сон Насті в розділі “Драбина” віщує силу її майбутньої влади і водночас вічну роздвоєність душі. Поява цього сну спричинилася постійними роздумами героїні про те, “хто вона –Хуррем, чи Настася?” [2; С.106]. К.Юнг вважав, що сни не обманюють людей, а лише представляють те, що є, завжди намагаються виразити дещо вже відоме (тільки на рівні підсвідомості); кожний сон має зміст та символіку, котра допомагає пізнати несвідомі процеси психіки людини і може перетворюватися у реальність [8; С.474]. Сон складається немовби з двох компонентів: 1)Роксолана йде по спустошеному Стамбулу і зустрічає Сулеймана в золоті, що віщує їй могутність; 2) Настя вдома, за наказом матері, лізе у погріб, але дощечки драбини, коли вона хоче вилізти, ламаються. З'являється Ібрагім, який їх збирає, але Настя не дає зайняти йому драбини. У цьому епізоді драбина символізує як владу і могутність, так і рідний край Настасі, з яким її розлучили ворожі обставини.

У творі є картини марення героїні, які майже завжди стосуються спогадів про українську землю. Так, Настя марить рідною домівкою після пологів через надмірну психічну напругу та розпач від того, як вона має ставитися до дитини, народженої від ворожого її народові чоловіка. Спостерігаємо марення і у сцені смерті султанші. Коли Настю везуть на кораблі, вона тужить за покинутим рідним краєм. Персоніфіковані образи серця і душі дають змогу краще зрозуміти її внутрішній стан: “душа вся плавала в сльозах”, “серце рвалося од розпачу”[2; С.27]. Водночас проявляється і її зухвалість через репліки у внутрішньому монолозі: “Не хочу, не хочу!” [2; С.11].

Для повноцінного і всебічного створення образу жінки автор надає великого значення у романі діалогам та монологам, які представлені дуже яскраво. Діалогів, власне, більше, ніж монологів. Характерною ознакою є наявність внутрішнього мовлення, в якому найповніше передаються процеси думання та переживання. Внутрішнє мовлення героїні — найцікавіша прикмета роману. Тут Роксолана залишається тією дівчиною, що росла в Рогатині і зберегла його у серці. Цікавим є те, що авторська характеристика може плавно переливатися у мовлення героїні без певного авторського попередження, а це неначебто привід до ототожнення авторських думок з переживаннями жінки. Діалоги та монологи роману П.Загребельного дозволяють нам судити про поступовий “перехід” Настуні в Роксолану, а в інших творах (О.Назарука, М.Лазорського, С.Плачинди) мова героїні майже не змінюється (за структурою, емоційністю), є застиглою.

Для точнішої передачі психічного стану героїні П. Загребельний часто використовує пейзажі, хоч вони все ж не становлять значну частину художнього полотна і не є домінантними в розкритті психології героїнь.

Закономірно, що при змалюванні природи П. Загребельний вільно використовує широку палітру барв, що теж інколи можна зіставити з настроєм героїні: чорний колір домінує, коли Роксолана у скруті (“чорне море” [2; С.17], “чорний дим хмар” [2; С.9], “чорні ліси” [2; С.102]); зелений колір знаменує щастя, душевний спокій (“зелене золото”, “зеленість рівнин”, “зелені обійми зеленого вітра” [2; С.120]);

у зображенні спогадів про рідну землю в романі використовується золотий (“золотаве сонце”, “золоті листя у золотавій тузі” [2; С.240]); більш яскраві барви вказують на збудженість героїні, напруженість почуттів (“яскраво-рожеві квіти”, “фіолетові грона квітів” [2; С.404]).

“Художній характер, – як слушно зазначає В.Фащенко, – не може бути безликим”[7; С.206], а тому портретні характеристики у романі П.Загребельного постійно супроводжують образи та допомагають зрозуміти внутрішню суть героїв, яка завжди певною мірою відбивається в зовнішніх проявах. Змальовуючи зовнішність Роксолани, автор використовує динамічний портрет (психологічний), а інколи абстрактний чи живописний.

П. Загребельний дуже широко застосовує абстрактний портрет. Про деталі зовнішності Роксолани ми дізнаємося протягом всього роману: “золоті коси” [2; С.8], “невисока, зграбна” [2; С.26], “червонясті коси” [2; С.45], “біле лице” [2; С.73], “сині очі, затінені довгими віями” [2; С.77], “маленька голівка” [2; С.446], “ніжна постать” [2; С.120], “рожеві губи”[2; С.238]. Застосовується живописний портрет, що часто використовувася в період сентименталізму в літературних творах. Краса підкреслювалась природною аналогією, що давало змогу зрозуміти внутрішню природу людини [2; С.34]. Ось приклади живописного портрета в романі: “з очей било зеленістю рівнин” [2; С.120], “вона проростала, мов молода безжурна трава” [2; С.347], “ніжна, як сонячний промінь”, “вразлива, як закоханий соловейко” [2; С.425].

Відіграючи вагому роль у романі, як засіб психологізму, портретні характеристики мають особливість: серед розмаїття портретних деталей домінує образ золотих кіс. Часом письменник збивається на повторення однієї і тієї ж частини портрету, що оживляє та підсилює відтворювану концепцію особистості.

Отже, основними засобами створення образу жінки в романі П.Загребельного «Роксолана» є авторська характеристика; сни і марення, що дають уявлення про підсвідомі переживання Роксолани; діалоги та монологи, внутрішнє мовлення; портретні характеристики; використання психологізованих пейзажів, колористики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галич О.А., Назарець В.М., Васильєв Є.М. Теорія літератури. — К.: Либідь, 2001. — 488 с.
2. Загребельний П.А. Роксолана: Роман. — К.: Рад. письменник, 1980. — 574 с.
3. Литературная энциклопедия терминов и понятий / Под ред. А.Н. Николюкина. Институт научной информации по общественным наукам РАН. — М.: НПК "Интелвалк", 2001. – 1600 с.
4. Луговий О. Визначне жіноцтво України. Історичні життєписи. — К.: Ярославів Вал, 2004. — 271 с.
5. Наливайко Д.С. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI–XVIIIст. — К.: Основи, 1998. — 578 с.
6. Фащенко В.В. П.Загребельний: Нарис творчості. — К.: Дніпро, 1984. — 206 с.
7. Фащенко В.В. У глибинах людського буття. — К.: Дніпро, 1981. — 279 с.
8. Юнг К.-Г. Воспоминания, сновидения, размышления. — М., 1998. — 477 с.

УДК 81’42

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ СИНЕРГЕТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

Бутов В.Н., к. филол. н.

Запорожский национальный технический университет

Статья исследует попытки применения синергетического анализа в лингвистике. Это заслуживает внимания, так как именно на стыке наук появляются качественно новые результаты. Но эти результаты могут иметь место только в итоге исследования синергетического процесса, к которому применимы понятия синергетики. Рассмотрены значения терминов синергетики и сделана попытка их применения в исследовании лингвистических явлений.

Автор возражает против применения синергетического анализа в лингвистике без специальной подготовки исследователя. Синергетический подход к изучению языковых явлений применим, но выбрать адекватные модели можно, лишь имея соответствующую подготовку.

Ключевые слова: нелинейность, бифуркация, флуктуация, аттрактор, диссипативный процесс, фракталии, параметры порядка.